

О. А. Мельниченко,
д. держ. упр., проф.,
професор кафедри економічної політики ХарРІ НАДУ,
м. Харків

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ДЕРЖАВИ, БІЗНЕСУ ТА НАСЕЛЕННЯ

Виявлено особливості інноваційного розвитку економіки України; визначено перспективні напрями зниження його негативного впливу на державу, бізнес та населення.

Ключові слова: національна економіка, інноваційний розвиток, виклики, держава, бізнес, населення.

У світі зберігається значний інтерес до розвитку національних економік на інноваційній основі як вагової запоруки підвищення їхньої конкурентоспроможності і зростання рівня добробуту населення. Чудово усвідомлюючи це, поперше, на державному та місцевому рівнях приймаються численні нормативно-правові акти й програми, спрямовані на інноваційний розвиток різних галузей та сфер діяльності; по-друге, науковці активно розробляють як власне інновації, так і рекомендації щодо їх вдалого впровадження та ефективного використання; по-третє, власники підприємств запроваджують окремі технічні, технологічні та організаційні інновації.

При цьому недостатньо оптимістичними виглядають дані Держкомстату України про інноваційну діяльність в країні за 2000 – 2011 рр., а саме: з 1,36 до 0,79 % скоротилась питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП; з 18,0 до 16,2 % – частка підприємств, що займалися інноваціями; з 14,8 до 12,8 % – питома вага підприємств, що впроваджували інновації; з 15323 до 3238 найменувань – число найменувань освоєних виробництв інноваційних видів продукції; з 6,8 до 3,8 – питома вага реалізованої інноваційної продукції; з 1403 до 2510 зросла кількість впроваджених нових технологічних процесів; з 1757,1 до 14333,9 млн грн – збільшилась загальна сума фінансування інноваційної діяльності [8].

Отже, попри окремі здобутки у цій царині (передусім, відкриття сучасного електросталеплавильного заводу ІНТЕРПАЙП СТАЛЬ, розробку та освоєння нових технологій на КБ «Південний» ім. М. К. Янгеля, ДАК «Антонов» та інших), Україна так і не наблизилась до країн, які розвиваються, за основними показниками інноваційного розвитку. Крім того, чимало нарікань з боку науковців і пересічних громадян на вибір інновацій, сфери та способи їх запровадження, а також на інертність посадовців та незацікавленість переважної більшості власників у модернізації підприємств. Ураховуючи це, а також наявну соціальну та економічну ситуацію в країні, актуальною залишається проблема удосконалення політики держави в інноваційній сфері.

Теоретичні та практичні засади інноваційного розвитку національної економіки в останні декілька років стали наріжним каменем досліджень низки вітчизняних науковців, як-от: К. Алексеєва, Д. Висоцький, О. Глазкова, Д. Глухова, М. Гоменюк, Г. Груба, О. Жихор, В. Єсіна, Л. Єфіменко, О. Клименко, О. Комеліна, О. Кравченко, Н. Куцай, Є. Лазарева, М. Макаров, О. Марченко, П. Микитюк, О. Назарова, О. Смірнова, О. Федотов, І. Хандюк, О. Червякова, С. Черних та інших.

Попри це, серед наукової спільноти зберігається значний інтерес до цієї проблеми, про що наочно свідчать численні публікації у фахових виданнях різного спрямування. Так, зокрема, Ю. Вигізька, О. Кириченко – розроблено пропозиції по активізації інноваційного розвитку національної економіки в умовах зміни акцентів глобалізаційних процесів [5]. Н. Геселева – окреслено шляхи інноваційно-технологічної модернізації та підвищення конкурентоспроможності української економіки [1]. В. Гусєв, О. Мужилко – обґрунтовано концептуальні засади досягнення сталого розвитку національної економіки на інноваційних засадах [2]. А. Дегтяр, О. Крюков – вивчено ступінь правового забезпечення державного регулювання інновацій в Україні [3]. І. Луциків – запропоновано напрями та заходи державної підтримки інноваційного розвитку в рамках системи «державна – наука – підприємництво – бізнес» [6]. Н. Мігай – запропоновано модель переходу України до інноваційно-орієнтованої економіки [7]. М. Скиба –

вироблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності регулюючого впливу держав в сфері інноваційної діяльності [9]. І. Федулова – розроблено концептуальну модель інноваційної стратегії України та охарактеризовано змістовну сутність її складових стосовно стратегічних напрямів, визначено передумови її реалізації [10]. А. Чухно – визначено основні засади переходу від індустріальних до інформаційних і нанотехнологій, творення економіки майбутнього [11]. О. Шкінь – уточнено парадигму стратегічного управління інноваційним розвитком економічних суб'єктів [12]. І. Юхновський – конкретизовано завдання для вітчизняної інноваційно-інвестиційної політики [15].

Однак, визнаючи безперечні досягнення вищенаведених науковців, слід наголосити на необхідності конкретизації підходів до активізації інноваційного оновлення національної економіки, а також зниження його негативного впливу на учасників цього процесу.

Метою статті є розробка пропозицій по вдосконаленню політики держави в інноваційній сфері. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) виявити особливості інноваційного розвитку економіки України;
- 2) визначити перспективні напрями зниження його негативного впливу на державу, бізнес та населення.

Кожна з країн світу має відмінний ресурсний потенціал і рівень його використання, а також дотримуються різних моделей розвитку національної економіки. Залежно від інноваційної політики, яку провадить держава, Т. Захарова виділила «три групи країн:

- 1) країни, орієнтовані на лідерство в науці, реалізацію великих цільових проектів, що охоплюють всі стадії інноваційного циклу, причому значна частка науково-інноваційного потенціалу припадає на ВПК (Великобританія, США, Франція);

- 2) країни, що створюють сприятливий інноваційний клімат для покращення умов ведення бізнесу та здійснення економічної діяльності (Німеччина, Швеція, Швейцарія);

3) країни, які стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної структури та опанування досягненнями світового НТП, поєднуючи науку і виробництво (Південна Корея, Японія)» [4].

Щодо України, то за часів СРСР вона більшою мірою належала до першої групи країн (передусім, завдяки потужному розвитку підприємств ВПК), оскільки забезпечували розробку та впровадження глобальних новацій; натомість нині вона не належить до жодної з них через таке: занепад матеріально-технічної бази та збідніння кадрового потенціалу вітчизняних науково-дослідних установ; відсутність можливості та/чи небажання більшості власників підприємств впроваджувати інновації; поширення переважно локальних новацій, від частини з яких відмовляються чи уже відмовилися розвинені країни світу; лише поодинокі випадки успішної реалізації інноваційних проектів світового рівня у авіа-, ракето- та машинобудуванні; велика частка виробництв третього та четвертого технологічного укладу; сировинна експортна спеціалізація; домінування високотехнологічного імпорту тощо.

У наявній невтішній ситуації не слід шукати «цапа відбувала» (хоча фактично більш-менш винні усі), а кожний має усвідомити міру своєї відповідальності. Водночас, не варто впадати у розпач, оскільки ситуація не є безнадійною, а для її покращання необхідне об'єднання зусиль усіх зацікавлених осіб під час розробки та реалізації пропозицій, спрямованих на створення сприятливих умов для інноваційного розвитку національної економіки.

Зацікавленими особами у даному випадку є держава, бізнес, населення та науковці. Кожний з них зіткнувся із низкою викликів, чимало з яких так і залишились нездоланими перепонами, які, зрештою, і обумовили наявну ситуацію, а тому потребують детальнішого розгляду.

Перший виклик пов'язаний з проголошенням незалежності України. Замість використання успадкованого від СРСР потужного наукового та виробничого потенціалу для розвитку національної економіки, представники влади і бізнесу розпочали боротьбу за посади, сфери впливу і права власності на засоби виробництва. Результат нам відомий: глибокий економічний спад, гіперінфля-

ція, масова зовнішня трудова міграція, зубожіння населення та інші негаразди, на тлі яких скорочення бюджетного фінансування проведення науково-дослідних робіт, «відтік мізків» і переважно деградуєчий тип відтворення ресурсного потенціалу більшості підприємств виглядали «другорядними» проблемами. За таких умов інноваційний розвиток національної економіки зводився до декларативних програм, оскільки ні держава, ні нові власники не мали можливості фінансувати розробку та впровадження інновацій.

Другим викликом стали роздержавлення і приватизація. Під гаслом «пошуку кращого господаря» були спочатку акціоновані та доведені до занепаду, а потім з численними порушеннями чинного законодавства у цій сфері і фактично за безцінь куплені більшість крупних підприємств. За умови недостатньої легітимності набуття прав власності, їх захист став проблематичним, а відтак втрачено мотивацію до запровадження практично будь-яких інновацій, оскільки покращення ситуації на підприємстві робить його привабливішим не стільки для інвесторів, скільки для «зацікавлених» осіб (підтвердженням цьому є статистика рейдерських атак, «дружніх» злиттів і поглинань). Тому не дивно, що власники зосередили основну увагу не на розвиткові підприємств, а на збереженні їх підконтрольності та використанні (доволі часто, хижацькому) наявного потенціал; держава – обрала роль «пасивного спостерігача», що обумовлено формуванням капіталів провладними олігархами; населення та науковці – опинилися «заручниками» цих процесів, оскільки у повній мірі відчували на собі прояви професійного відторгнення, зменшення доходів та інших негараздів. Відтак, незавершеність перерозподілу капіталів є чинником стримування інноваційного розвитку національної економіки.

Третім викликом є зростання суспільних потреб. Нерозвиненість сфери послуг й критичний стан значної частини промислових підприємств у поєднанні з незахищеністю прав власників і поширенням «презумпції безкарності» серед певного кола осіб погіршує інвестиційний клімат, а відтак – стримує притік не лише інвестицій, а й інновацій. Міжгалузєва асиметрія і технологічна відсталість значної частини виробництв, на тлі поглиблення розшарування населення

за рівнем їхнього добробуту, загострили проблему насичення внутрішнього ринку якісною та доступною вітчизняною продукцією. Наявний дефіцит було компенсовано за рахунок імпорту, тим самим нанесено нищівного удару по передусім високотехнологічним галузям і сферам діяльності національної економіки, а з тим – знижено і без того невисокий інтерес бізнесу до співпраці з науковими установами. Водночас населення намагалося задовольнити усе зростаючі потреби завдяки не виправдано активному використанню споживчих кредитів на придбання імпортованих товарів. При цьому держава встановлюючи «правила гри» та контролюючи їх дотримання, по-перше, намагалася вирішити переважно поточні, відкладаючи «на потім» стратегічні проблеми; по-друге, сприяла імпорту інноваційної продукції, а не її розробці та налагодженню виробництва на теренах країни.

Четвертим викликом є вільний рух робочої сили. Відсутність належного матеріального та морального стимулювання, у поєднанні хоча і з непевними, але все ж привабливими перспективами, спонукало чимале число фахівців докорінним чином змінити місце та сферу трудової діяльності. Водночас слід відзначити, що усі вони відіграють різну роль у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки: переважна більшість (не принижуючи значущість кожної особи) є «виконавцями», а тому набуття ними статусу підприємця чи трудового мігранта істотним чином не вплинуло на цей процес; натомість провідні науковці та фахівці-практики як «ключові гравці» визначають вектор та амплітуду такого розвитку, а тому дуже прикро, що їхній інтелектуальний потенціал гідно оцінили не в Україні, а в Ізраїлі, Німеччині, США та інших країнах світу.

П'ятим викликом є вільний рух технологій. Сучасний глобалізований світ, з одного боку, розвивається за рахунок обміну технологій та спільної участі у їх створенні, а з іншого – доволі вибірково обирає міру участі країн у цьому процесі. Попри ще не зовсім втрачений науковий потенціал, Україні відводиться переважно другорядна роль у реалізації міжнародних проектів по розробці сучасних технологій, а відтак науково-дослідні установи й надалі позбавлені фі-

нансових ресурсів, необхідних для їх повноцінного розвитку. Водночас, іноземні інвестори доволі активно імпортують застарілі технології, тим самим не лише створюючи ілюзію інноваційного розвитку українських підприємств, а і прирікаючи їх на подальше відставання від світових конкурентів. При цьому «держави-лідери віддають перевагу проривним технологіям: портативні інформаційні пристрої; поява «віртуальних секретарів»; народження феномена «життя в телепросторі»; масова коштумеризація операцій виробництва та продажу продукції; комп'ютеризоване медичне обслуговування та сільськогосподарське виробництво; виведення генетично змінених організмів, що не загрожують здоров'ю людини; інтелектуальні мобільні роботи; гібридні паливно-акумуляторні автомобілі; широке запровадження альтернативних джерел енергії» [13, с. 5–6]. Варто також відзначити, що запровадження нових технологій передбачає, по-перше, підвищення продуктивності праці та ефективності діяльності підприємств; по-друге, втрати від продажу морально застарілого обладнання, непотрібних інструментів і матеріалів; по-третє, підвищення компетентності, а відтак – перенавчання персоналу; по-четверте, скорочення низько- та некваліфікованої працівників, а також створення для них нових робочих місць; по-п'яте, зростання соціальної напруги через збільшення числа безробітних (особливо на моногалузевих територіях) та зниження їхніх доходів.

Шостим викликом є вільний рух капіталів. В умовах глобалізації інвестори розміщують тимчасово вільні активи там, де найкращий інвестиційний клімат. Однак через спекулятивність і тінізованість української економіки основна маса інвестицій спрямовується у сфери діяльності з найвищою швидкістю обігу капіталу (торгівля, банківський сектор) або у придбання діючих прибуткових чи потенційно прибуткових підприємств; натомість мізерними є інвестиції у розробку інноваційних продуктів і технологій. І якщо вітчизняні бізнесмени переймаються переважно збереженням наявних статків, то іноземні – чітко усвідомлюють небезпеку для економік їхніх країн, оскільки завдяки реальному та динамічному інноваційному розвитку економіка України може стати найпотужнішою в Європі.

Підбиваючи проміжний підсумок, слід зазначити, що більшість вищенаведених викликів притаманні Україні не лише раніше та нині, а і будуть мати місце у майбутньому. Відтак, особливої актуальності набуває визначення перспективних напрямів зниження негативного впливу інноваційного розвитку економіки на суспільні процеси, а саме:

- захист прав власності на засоби виробництва;
- захист інтелектуальної власності;
- достатнє фінансування фундаментальних і науково-прикладних досліджень;
- надання пільг економічним суб'єктам, які розробляють та упроваджують інновації;
- здоровий протекціонізм;
- покращання системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;
- стимулювання роботодавців до збереження існуючих і створення нових робочих місць;
- удосконалення галузевих і міжгалузевих пропорцій;
- покращання інвестиційного клімату в країні;
- віддання переваги проривним технологіям;
- сприяння взаємовигідній співпраці у ланцюгу «держава – бізнес – наука – населення»;
- спрямування ресурсів у «сектори росту»;
- виділення і першочергова реалізація пріоритетних інноваційних проектів;
- активізація участі у реалізації міжнародних інноваційних проектів.

Інноваційний розвиток потребує належного методологічного, техніко-технологічного та ресурсного забезпечення, інакше неможливо повною мірою використати потенціал національної економіки. Держава, бізнес, населення та представники науки виявились неспроможними результативно протидіяти більшості викликів у цій царині. Лише поєднання зусиль та ресурсів усіх гравців

можна перетворити Україну на країну, що розвивається. Продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому інноваційному розвитку національної економіки, а також поліпшенню соціальної та економічної ситуації в країні.

Список використаних джерел

1. *Геселева Н. В.* Механізми модернізації і технологічного розвитку економіки України / Н. В. Геселева // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 11. – С. 64–72.
2. *Гусєв В. О.* Парадигма сталого інноваційного розвитку України / В. О. Гусєв, О. О. Мужилко // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 115–118.
3. *Дегтяр А. О.* Правове забезпечення державного регулювання інновацій в Україні [Електронний ресурс] / А. О. Дегтяр, О. І. Крюков // Державне будівництво. – 2011. – № 2. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2011-2/index.html>.
4. *Захарова Т. М.* Інноваційна політика держави та принципи її регулювання [Електронний ресурс] / Т. М. Захарова. – Режим доступу: <http://intkonf.org/zaharova-tm-innovatsiynapolitika-derzhavi-ta-printsipi-yuyi-regulyuvannya>.
5. *Кириченко О. А.* Інноваційний розвиток економіки в контексті сучасної теорії модернізації / О. А. Кириченко, Ю. І. Вигізька // Економіка та держава. – 2011. – № 7. – С. 13–16.
6. *Луциків І. В.* Реалії практики державної підтримки у сфері забезпечення інноваційного розвитку економіки України / І. В. Луциків // Держава та регіони. – 2011. – № 5. – С. 38–41. – (Серія «Економіка та підприємництво»).
7. *Мігай Н. Б.* Макроекономічні передумови розвитку інноваційного підприємництва / Н. Б. Мігай // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 72–78.
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ>.
9. *Скиба М.* Стимулювання інноваційної діяльності в контексті посткризового відновлення економіки України / М. Скиба // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 2. – С. 145–152.
10. *Федулова Л. І.* Концептуальна модель інноваційної стратегії України / І. В. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.
11. *Чухно А. А.* Модернізація економіки та економічна теорія / А. А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 4–12.
12. *Шкінь О. М.* Концептуальні засади сучасної парадигми стратегічного управління інноваційною діяльністю / О. М. Шкінь // Економіка та держава. – 2012. – № 4. – С. 85–86.
13. *Шнипко О. С.* Економіко-технологічні прориви Заходу: історія і сучасність / О. С. Шнипко // Економіка та держава. – 2011. – № 7. – С. 4–6.
14. *Шнипко О. С.* Інноваційно-технологічне оновлення економіки як показник цивілізаційної успішності країни (корпоративне співвідношення США та України) / О. С. Шнипко // Фінанси України. – 2011. – № 8. – С. 3–14.
15. *Юхновський І. В.* Державне регулювання інноваційно-інвестиційної діяльності економіки України / І. В. Юхновський // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 48–52.

Melnychenko O. A. Innovative development of national economy: challenges for state, business and public

The features of the innovative economic development of Ukraine; identified promising areas to reduce their negative impact on the state, business and the public.

Key words: national economy, innovation development, challenges, government, business, people.

Мельниченко А. А. Инновационное развитие национальной экономики: вызовы для государства, бизнеса и населения

Выявлены особенности инновационного развития экономики Украины; определены перспективные направления снижения их отрицательного влияния на государство, бизнес и население.

Ключевые слова: национальная экономика, инновационное развитие, *вызовы, государство, бизнес, население.*